

ПРОБЛЕМА ХРИСТИЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ У ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОМУ ВЧЕННІ ГЕГЕЛЯ (РАННІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ)

Розглядається проблема філософського аналізу ролі та місця християнської релігії у філософсько-богословському вченні Гегеля.

Ключові слова: *духовність, релігія, християнство, богослов'я, теологія, істина, мораль, особистість, філософія.*

Постановка проблеми. Проблема сутності релігії та її вплив на формування духовності і моралі суспільства людини завжди хвилювали багатьох видатних вчених, серед яких був і геніальний німецький філософ Г.В.Ф. Гегель.

«Релігія, особливо християнська, – зазначає вітчизняний дослідник філософсько-релігійної творчості мислителів Європи С.Т. Цьолух, – знаходилась в центрі уваги Гегеля, його серце до неї було завжди відкритим. Роздуми над її загадковістю спонукали німецького філософа створити таку систему, яка б у дохідливій формі роз'яснювала людям її складні проблеми, особливо проблеми буття, людини і віри» [1, с. 481].

Філософсько-релігійне вчення Гегеля представляє не тільки історико-науковий інтерес, воно ввійшло в золотий фонд світової цивілізації й духовності. Твори німецького мислителя про християнську релігію є надзвичайно важливими в аспекті формування високої духовності, моралі й християнських чеснот молодого покоління.

Стан дослідження. Філософсько-релігійна спадщина Г.В.Ф. Гегеля залишається актуальною й донині та є надзвичайно ґрунтовною для наукових досліджень і аналізу у цій царині. Вона привертала увагу багатьох видатних західних мислителів, серед яких В. Віндельбанд, Г.-Г. Гадамер, Р. Гайм, З. Гуссерль, В. Дільтей, Д. Лукач, К. Поппер, Г. Ріккерт, П. Тилліх, К. Фішер, М. Хайдеггер та ін. Серед російських вчених – А. Гулига, І. Льїн, В. Кузнецов, Т. Ойзерман, М. Плотніков, Г. Шпет та ін. Деякі аспекти філософсько-релігійного вчення Гегеля аналізували відомі вітчизняні вчені: В. Асмус, С. Кримський, М. Попович, Д. Чижевський, В. Шинкарук та інші.

У ранньому, періоді філософсько-релігійної творчості (1792–1800 рр.), що є предметом нашої розвідки, Гегелем написані «На-

родна релігія і християнство», «Життя Ісуса», «Дух християнства і його доля».

Проблеми релігії німецький філософ аналізував у таких відомих працях як «Наука логіки», «Енциклопедія філософських наук», «Фемінологія духу», «Філософія права», «Філософія релігії» та інших, які написані значно пізніше.

Відаючи належне дослідникам релігійно-християнської творчості Гегеля, вкажемо на те, що в радянський період практично ця проблема залишалась поза увагою дослідників.

Так, Д. Лукач писав, що у так «званих теологічних творах Гегеля надзвичайно мало теологічного, більше того, у Гегеля в них часто зустрічаються висловлювання, ворожі теології» [2, с. 25]. Його підтримує й відомий радянський гегелезнавець А. Гулига: «Твори філософа є фактично «антихристиянськими» [3, с. 9]. Вкажемо й на те, що більш категорично, але й не менш бездоказово, заперечував релігійно-теологічні ідеї гегелівської філософії та діалектики також і В. Кузнецов [4].

Нині вчення Гегеля розглядається зовсім з інших позицій. Так, С.Т. Цюлух стверджує, що для Гегеля релігія є найважливішою формою людської свідомості. Він прославляв Ісуса Христа, який силою свого духу змінив світову історію. Гегель негативно, – зазначає С.Т. Цюлух, – ставиться до різних течій в християнстві, різних сект, які розривають релігію на частини [1, с. 497].

В. Дільтей та інші дослідники творчості Гегеля довели, що філософ від «самого початку й до кінця своїх днів залишився глибоко протестантсько-християнським мислителем» [5, с. 27]. Цієї точки зору дотримувався і Р. Гайм, який писав: «Богословіє було коліскою гегелівської філософії» [5, с. 9]. «Перш, ніж бути філософом, – зазначав відомий французький гегелезнавець Жан Валь, – він був теологом» [5, с. 29].

Метою статті є аналіз філософсько-релігійних проблем у творчості Гегеля та їх вплив на формування духовності та моралі в суспільстві.

Виклад основних положень. Після закінчення богословського факультету Тюбінгенського університету, молодий богослов активно працює над проблемою, яка його давно хвилювала. «Проблема релігії, – пише А.В. Гулига, – протягом довгого часу займають домінуюче положення в його духовному світі, через її призму він дивиться на інші проблеми світогляду» [3, с. 6]. Гегель ставить перед собою завдання проаналізувати, у чому полягає сутність християнської релігії, який її вплив на формування духовності і моралі як окремого індивіда, так і

суспільства в цілому, які ідеї несе християнство та який його вплив на філософію, культуру і духовний світ людини.

З позицій філософії та історії Гегель прагне осмислити роль і місце релігії в духовному, моральному житті, як всього народу, так і окремого індивіда. Він ставить перед собою цілу низку питань і дає на них ґрунтовну відповідь. Так, у роботі «Народна релігія і християнство» мислитель розкриває сутність «поняття релігії», «суттєві обряди і церемонії релігії». У християнській релігії він на-самперед вбачає чисте і цілюще джерело духовного і морального вдосконалення людини: «Дотримання вимог християнської релігії робить нас християн більш досконалими, моральними» [6, с. 74]. Релігія, на думку мислителя, впливає на народ, породжуючи в ньому «високий образ думок» [6, с. 77]. Гегель говорить про те, що християнська релігія супроводжує народ у всіх його життєвих справах, як у горі, так і в «його святах і radoшах» [6, с. 77].

Гегель підкреслює, що в релігії «зацікавлено серце, вона має вплив на наші почуття і на нашу волю... в силу того, що завдяки їй наші обов'язки і закони набувають великої сили, будучи представлені ними як закони Бога, почасти через те, що уявлення про піднесення і доброту Бога по відношенню до нас наповнюють наше серце захопленням, почуттями покори і вдячності» [6, с. 49]. В одному зі своїх перших творів «Народна релігія і християнство» він аналізує сутність так званої «публічної релігії», «об'єктивної релігії» і «суб'єктивної релігії».

Як вважає філософ, до публічної релігії належать такі засоби, за допомогою яких народ навчається ідеям, які здатні «проникнути в серце» [6, с. 50]. Ці ідеї, на його думку, «головним чином підносять і облогороджують дух нації, пробуджуючи так часто в його душі дрімотні почуття достоїнства, не дозволяють народу принижуватися. Ці ідеї повинні нести людяність і добро» [6, с. 50]. Розглядаючи об'єктивну релігію, мислитель доходить висновку, що вона є тією духовною силою, яку постійно відчуває людина: «Коли я говорю про людину, що у неї є релігія, це означає що її серце відчуває чудо, близькість Божества, вона пізнає, вона бачить Бога в його природі, в долях людей, вона дякує йому і звеличує його в своїх справах, і в своїх вчинках... думка про те, що вчинок цей угодний Богу, також є для неї мотивом вчинку, часто найбільш сильним». І в насолодах, при щасливих подіях вона весь час звертає свій погляд до Бога і дякує йому» [6, с. 51]. «Об'єктивній релігії нас навчають з дитинства, в школі, достатньо рано закладають її в нашу пам'ять» [6, с. 53].

Суб'єктивна релігія є живою, активною, її діяльність спрямована на внутрішній світ кожної людини. Для неї це є індивідуальним, особистісним. Суб'єктивну релігію Гегель пов'язує не тільки з нашими почуттями, але й з мораллю [6, с. 52].

Що необхідно для того, щоб коріння об'єктивної релігії проникли в душу і серце? «Все залежить від суб'єктивної релігії – у неї справжня істинна цінність», оскільки «Зусилля Бога спрямовані на благо людей», на їх духовне і моральне удосконалення [6, с. 54].

«Якщо релігія стає суб'єктивною, то вона не тільки виявляє своє наявне буття в молитвенному згортанні рук, колінопоклонінні і смиренні серця перед святиною, але й розповсюджується на всі види людських симпатій... – чисту совість і цьому сприяє релігія» [6, с. 54]. Тут Гегель має на увазі, що релігія сприяє боротьбі душі з різного роду вадами. У глибоко віруючої людини душа наповнюється енергією радості і добра.

Гегель вводить нову категорію – «позитивна релігія», яка, на його думку, «покоїться на вірі в традицію, що передається нам, і, таким чином, через необхідність релігійних обрядів ми переконуємось в силі їх обов'язковості, в силі віри, що Бог вимагає їх від нас як обов'язок» [6, с. 61].

Гегеля як філософа цікавить не тільки вплив релігії на формування моралі окремої особистості, але й як християнська релігія впливає на формування всього народного духу. Замислюючись над поняттям «дух народу», він акцентує на тому, що важливе місце в його формуванні належить його історії і релігії. «Формувати дух народу – справа народної релігії» [6, с. 78]. Слід зазначити, що Гегель як діалектик «дух народу» розглядає як комплекс таких важливих чинників як історія, релігія, мораль, політичні умови, традиції, звичаї тощо. В релігії він вбачає важливий чинник душевного спокою. Для глибоко віруючої людини, – пише Гегель – релігія – це ті ліки, які здатні вилікувати її хвору душу: «Богомолець, якого гнітить (мучить) тягар гріхів, покидає свою батьківщину, будинок, рідних і шукає спасіння для душі, щоб босими ногами обійти весь світ, заставляючи страждати своє тіло і «окропляє» своїми сльозами святі місця, шукає спокою для свого бунтівного, пошматованого духу, знаходить полегшення в кожній пролитій сльозі, в кожному покаянні ... при думці, що Христос тут ступав, тут був розп'ятий заради нього, знову знаходить сили, довіру до самого себе» [6, с. 75].

Розкриваючи роль і місце християнської релігії в розвитку світової цивілізації і культури, Гегель бачив у релігії ту силу, в лоні якої

«народилися і вирости кращі квіти образотворчих мистецтв, піднялася до неба висока будова наук» [7, с. 91]. Разом з тим мислитель піддає гострій критиці зраду і відступ від її істинного вчення і вимог. Він з боєм пише, що «Ведені хрестом іспанці в Америці знищили цілі людські покоління, англійці спустошували Індію» [7, с. 91]. В епоху Середньовіччя, проголошуючи гасла «спасіння душ», захисту «вчення Христа», інквізиція «виганяла витончені мистецтва, а різні науки прирівнювалися до безбожжя» [7, с. 91]. Його глибоко хвилювала доля Галілея, якого інквізиційний трибунал змусив відмовитися від власного вчення. Галілея примусили підписати наступну формулу зречення: «Я, Галілей, особисто представлений на сімдесятому році мого життя перед судом, колінопреклонно і звертаючи погляд на святе Євангеліє, якого я торкаюсь своїми руками, з чистим серцем і істинною вірою відрікаюсь, проклинаю і оголошую анафему безглуздість, брехню учіння про рух Землі» [8, с. 303].

Завдання науки, за Гегелем, полягає в тому, щоб пізнати Бога [9, с. 145]. Філософ переконаний в тому, що релігія і наука не є антиподами, а двома важливими чинниками, діяльність яких повинна бути спрямована на пізнання об'єктивно існуючого світу сутності життя. «Релігія є та форма свідомості, в якій істина доступна всім людям, яка б не була ступінь їх освіченості» [9, с. 65]. «До тих пір, – пише Гегель, – поки релігія володіє певним кредо, вченням, догматикою, вона володіє тим, чим може займатися філософія і в чому остання як така може з нею з'єднатись» [9, с. 65]. З наведеного вище мислитель робить висновок про те, що «релігія, правда може існувати без філософії, але філософія не може існувати без релігії» [9, с. 66]. «Все найбільш високе, глибоке, і потаємне, – наголошує Гегель, – було відкрите в релігіях і творах мистецтва» [9, с. 69]. Таким чином, він неодноразово вказує на те, що філософія і релігія як дві форми суспільної свідомості повинні разом формувати світогляд і духовність людини. «Оскільки людина є думачою істота, – зауважує Гегель, – то і здоровий глузд, і філософія, ніколи не погодяться, щоб їх позбавили права піднятися до Бога» [9, с. 170].

Необхідно підкреслити, що Гегель прагнув глибоко проникнути в історію християнської релігії, і його цікавить в першу чергу її засновник – Ісус Христос.

Влітку 1795 року філософ пише нову роботу під назвою «Життя Ісуса».

«Праця «Життя Ісуса», – зазначає С.Т. Цьолух, – свідчила, що на богословському небосхилі з'явилося нове ім'я, новий молодий вче-

ний, сила думок якого здатна ширше відкрити загадку новозаповітної історії, дати суспільству таке її бачення, щоб наблизить до душі і серця кожного» [1, с. 488].

У своїй праці «Життя Ісуса» Гегель з великою теплотою і любов'ю розкриває перед читачем роль і місце Ісуса Христа в світовій історії. «Ісус, – говорить Гегель, – прагнув вивести до Бога всіх людей, і його вчення стало релігією цілого світу» [7, с. 91]. Спираючись на численні історичні, філософські і богословські джерела, Гегель пише про те, що велика заслуга належить Ісусу Христу у виправленні викривлених правил людської поведінки в «пізнанні істинної моралі» [10, с. 35]. Ісус був позбавлений, – пише Гегель, – таких рис як честолюбство, гордіня, зверхність та інших вад. Він звертався до народу з простими, доступними словами. «Він виступав раптово з енергією юнака, з радістю, надією на успіх. Він надіявся потрясти душі черствого народу, звертаючись до нього простими словами» [6, с. 102]. Гегель, зазначає, що Ісус прагнув впливати не тільки на почуття іудеїв, але на їх розум, їхню мораль, привити іудеям «такий дух, коли діють із повагою до обов'язків» [6, с. 130]. «Ісус, – підкреслює Гегель, – прагнув вивести до Бога всіх людей, а його вчення стало релігією цілого світу» [6, с. 102].

Гегель говорить про те, що Ісус, володіючи вищою мудрістю, заснував свою школу, школу християнського просвітництва, у якій слухачами були вихідці з простого народу. Філософ називає християнство «релігією авторитета, коли прості, роботящі люди, зрозумівши, яке вчення пропонує їм Ісус, беззастережно, щиро і віддано пішли за ним» [1, с. 491].

З щирою теплотою він пише про віру і мораль перших християн: «Перші християни були друзями, кожен міг знайти тут розраду, настанову і підтримку, їх метою було зміцнювати віру і розвіювати сумніви і крім того сприяти християнському удосконаленню [7, с. 134].

Христос прагнув розірвати ланцюг, який віками сковував людину в образі догматичної релігії, її грізних законів, що панували в Іудеї. Він хотів наділити людину свободою, щоб вона не була пригнічена, скута, а була вільною, підкорялася законам держави, християнським законам [1, с. 490].

Гегель констатує, з якими труднощами довелося Ісусу встановлювати свою віру, який кривавий шлях потрібно було йому пройти. Мандруючи з одного місця в інше, Христос звертається до свого народу з простими теплими словами, проповідуючи нову мораль, і слово самого Бога [1, с. 492].

Для Гегеля Ісус Христос був великим реформатором. Релігія, яку він ніс у своїй душі і яку прищеплював народу, йшла повністю від духу народу і від нього особисто. Тільки силою своїх переконань Христос міг прищепити своєму народові нову мораль і нову віру.

«Я ж говорю вам, поважайте людське достоїнство і в ваших воюваннях, якщо й не можете їх любити, бажайте їм добра тим, хто проклинає вас, і творіть добро тим, хто ненавидить вас» [10, с. 44]

Надзвичайно глибокі морально-духовні настанови Христа наводить Гегель стосовно милостині: «Якщо ви подаєте милостиню, – говорить Христос, – то не трубіть про це на вулицях, не оповіщайте про це всіх, подібно лицемірам, які прагнуть, щоб люди їх восхваляли» [10, с. 45].

«Нагородою ж вам – якщо вона вам необхідна як спонукання до добра, – буде внутрішня свідомість того, що ви вчинили добре, і ваш вчинок – допомога, яку ви виявили в біді, розрада, яку ви принесли в нещасті, буде мати благотворні наслідки... хоча люди й ніколи не дізнаються, хто це зробив» [10, с. 45].

«Більше за все, – вчив Христос, – остерігайтесь на шляху вашому фальшивих пророків. Ви для цього володійте вірними засобами для того, щоб легко розпізнати їх нещирість» [10, с. 48].

«Те, чому я вчу, – говорить Ісус, – я не вимагаю, щоб це приймали на віру, та підпорядковувалися моему авторитету, бо я не шукаю слави, своє вчення я приношу на суд всезагального розуму» [1, с. 50].

З глибоким болем говорить Гегель щодо суду над Ісусом, його несправедливості, підкреслюючи, що розп'ятий на хресті в муках Христос проявив велике самообладнання та непохитне достоїнство [10, с. 100].

Для Гегеля Христос – особа світового значення, це світовий лідер, визнаний син Божий, який своєю подобою, вченням, промовами, вчинками, воскресінням і вознесенням, силою свого духу змінив світову історію і примусив її розвиватися у накресленому ним напрямку. «Христос – свята людина, навіть більша і вища за людину, бо він є Син Божий, сам Бог, у якого повірило все людство» [1, с. 495].

Аналізуючи роль і місце християнської релігії та духовності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, особливу увагу філософ акцентує на тому, що релігія – це форма свідомості, в якій істина доступна всім людям, яким би не був ступінь їх освіченості.

Гегель показав тісний зв'язок між релігією і філософією, підкреслюючи, що «релігія може існувати без філософії, але філософія не може існувати без релігії» [9, с. 66]. При цьому він зазначає, що філо-

софія прагне до наукового обґрунтування релігії, а для цього потрібно «вступити на ґрунт філософії» [7, с. 74].

Мислитель покладає надію, що на «ґрунті теології і релігійності в широких колах почнеться більш серйозне наукове дослідження питань про Бога, божественних предметах і розуму» [9, с. 74].

В «Енциклопедії філософських наук» та інших творах Гегель філософськи осмислює роль і місце релігії, схилившись до думки, що «Пізнання Бога з допомогою розуму, – це без сумніву, велика задача науки. Релігія містить в собі уявлення про Бога; ці уявлення в тій формі в якій вони зібрані в символи віри, повідомляються нам ще з молодості як вчення релігії, і, оскільки індивід вірить в ці вчення, і вони для нього представляють істину, то він має те, що йому потрібно як християнину» [9, с. 145].

Таким чином, християнська релігія виступає не тільки важливим чинником духовності і моралі, але вона постає і як важлива складова всієї духовної культури людства.

Висновки. Філософсько-богословське вчення Г.В.Ф. Гегеля, яке заклало підвалини філософсько-теоретичної і методологічної бази щодо глибокого аналізу сутності методів і принципів християнської релігії, нині все більше виступає як важливий чинник формування в особистості високої духовності та християнських чеснот. Його ідеї спрямовані на пізнання сутності людини, пошук шляхів її подальшого духовного і морального удосконалення.

---

1. Цюлух С.Т. Мислителі Європи / С.Т. Цюлух. – Вінниця: Саміздат, 2011. – 664 с.

2. Лукач Д. Молодой Гегель и проблемы капиталистического общества / Д. Лукач; пер. с нем.; отв. ред. Т.Н. Ойзерман. – М.: Наука, 1987. – 614 с.

3. Гулыга А.В. Философия религии Гегеля / А.В. Гулыга // Гегель Г.В.Ф. Философия религии: в 2 т. / отв. ред. А.В. Гулыга; пер. с нем. М.И. Левиной. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1. – С. 5–31.

4. Кузнецов В.Н. Французское неогегельянство / В.Н. Кузнецов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 197 с.

5. Дільтей В. Історія молодого Гегеля / В. Дільтей. – К.: ВПЦ «Три крапки», 2008. – 278 с.

6. Гегель Г.В.Ф. Народная религия с христианство / Г.В.Ф. Гегель // Работы разных лет: в 2 т. / сост. общ. ред. и вступ. статья А.В. Гулыги. – М.: Мысль, 1972. – Т. 1. – 668 с.

7. Гегель Г.В.Ф. Позитивность христианской религии / Г.В.Ф. Гегель // Работы разных лет: в 2 т. / сост. общ. ред. и вступ. статья А.В. Гулыги. – М.: Мысль, 1972. – Т. 1. – 668 с.

8. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель; пер. с нем; ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 534 с.

9. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук / Г.В.Ф. Гегель; отв. ред. Е.П. Ситковский; ред. коллегия: Б.М. Кедров и др. – М.: Мысль, 1977. – Т. 3. – 471 с.

10. Гегель Г.В.Ф. Философия религии: в 2 т. / Г.В.Ф. Гегель; отв. ред. А.В. Гулыга; пер. с нем. М.И. Левиной. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1. – 562 с.

Ряшко В.И., Ряшко Е.В. Проблема христианской религии в философско-богословском учении Гегеля (ранний период творчества).

Рассматривается проблема философского анализа роли и места христианской религии в философско-богословском учении Гегеля.

Ключевые слова: *духовность, религия, христианство, богословие, теология, истина, мораль, личность, философия.*

Ryashko V.I., Ryashko O.V. The problem of Christian religion in philosophical and theological studies of Hegel

The article deals with the problem of philosophical analysis of Christian religion role and place in philosophical and theological studies of Hegel.

Key words: *spirituality, religion, Christianity, theology, truth, moral, personality, philosophy.*

Стаття надійшла 19 листопада 2012 р.

УДК 340.12

Х.В. Сивопляс

ДЕЯКІ ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ КОГНІТИВНОЇ НАУКИ

Висвітлюються питання щодо вивчення особливостей усвідомлення людської природи через призму когнітивної науки. Розглянуто деякі прикладні аспекти, а також внесок когнітивістів у філософію права.

Ключові слова: *когнітивна наука, універсалії, постмодернізм, свідомість, тлумачення текстів.*

Постановка проблеми. Базова категоризація, схеми-зображення, концептуальні метафори у галузі гуманітарних наук – ці та інші